

Grænsefladen mellem fonologi og syntaks

Evidens fra *er*-kontraktion og enhedstryk i dansk

PER ANKER JENSEN

PROBLEMET

Denne artikel udforsker interaktionen mellem fonologi og syntaks på grundlag af brugen af *er*-kontraktion i dansk. Artiklen kortlægger de typiske kontekster hvor denne kontraktion er mulig og rejser derefter spørgsmålet om hvordan det kan forklares at kontraktion i andre sammenhænge er helt uacceptabel. Sammenlign eksempelvis *Det er rart*, hvor *er* typisk realiseres som en forlængelse af den udlydende vokal i *det*, med *Fortæl ham hvor rart det er*, hvor en tilsvarende sammentrækning af *det* og *er* er uacceptabel.

Det vises at muligheden for *er*-kontraktion er forudsigelig ud fra et kendt samspil mellem syntaks og fonologi idet kontraktionsmuligheden – eller umuligheden - hænger tæt sammen med tryktabsforbindelser og enhedstryk, jf. fx Rischel 1983, Thomsen 1990, Hansen og Lund 1983, Hansen og Heltoft 2011, Basbøll 2005, Herslund 2005.

Fra 1970 og omkring 15 år frem foregik der i amerikansk lingvistik en levende debat om fænomenet "auxiliary reduction" på baggrund af en række data som mig bekendt første gang blev præsenteret af King (1970: 134-36)ⁱ. Disse data havde stor vægt på hvor kontraktion ikke er mulig, som det fremgår af følgende eksempler fra Kings artikel:

- (1) a. Which ones are cooked? Mine is on the bottom
b. *Mine's on the bottom
- (2) a. Who's hungry? John is most of the time, but I'm not
b. *John's most of the time, ...
- (3) a. You'll need some, and I will, too
b. * ... and I'll, too

Årsagen til at disse data blev så intenst diskuteret var i høj grad styret af at de syntes at vise afgørende sider af det komplekse samspil mellem syntaks og fonologi. De pågældende data blev fortolket i retning af at de forskellige typer af "spor", fx efter flytninger eller ved ellipse, som man

arbejdede med inden for generativ syntaksteori, kunne inddrages i formuleringen af de regler som antoges at styre muligheden for at kontrahere et hjælpe- eller kopulaverbum med et foranstående værtsord. Kings hypotese var at der i alle eksemplerne er et ”syntaktisk hul”, i den generative litteratur også kaldt et spor, umiddelbart efter hjælpeverberne, og hans påstand er at dette spor tilsyneladende har indflydelse på det forudgående ords tryk og dermed potentialet for kontraktion. Jf. også følgende eksempel fra Kings artikel:

(4) The road's icy now, but it won't be ___ long

hvor han omtaler den manglende konstituent efter *be* som ”the presence of a zero substitute” og bemærker at ”the phonetic expression of the substitute appears in the degree of stress and the length of the vowel in *be*”.

Dansk synes i vidt omfang at opføre sig parallelt med engelsk, specielt med hensyn til muligheden for at kontrahere verbalformen *er* med et foranstående værtsord. Jensen (1986) foreslår en regel for *er*-kontraktion i dansk som bygger på at det er muligt for kontraktionsreglen at tjekke for tilstedeværelsen af bestemte typer af spor efter flytning eller ellipse af *er*'s komplement. Hypotesen baserer sig på samme forestilling som Kings, nemlig at kontraktionsreglen så at sige kan ”se” terminalelementerne – herunder de lydløse spor – i den syntaktiske overfladestruktur, og siger at det er tilstedeværelsen af netop disse typer af spor som forhindrer kontraktionen. Som jeg vil vise nedenfor er denne hypotese grundlæggende korrekt, men det er for dansks vedkommende helt afgørende at få med at kontraktionsmuligheden bygger på to forskellige fænomener som bør holdes adskilt, men som spiller tæt sammen når man vil forklare både de tilfælde hvor kontraktion er mulig og de tilfælde hvor kontraktion ikke er mulig. Pointen i nærværende artikel er altså at kontraktionsmuligheden ikke skal forklares i en enkelt regel, men skal forklares ud fra én fonologisk regelmæssighed der vedrører selve kontraktionen og én regelmæssighed der vedrører syntaktisk determinerede trykforhold.

METODE

I tråd med den generative tradition som har ansporet mig til at tage problemet op, er de data der analyseres i denne artikel, introspektive. Inden for den generative tradition spiller introspektive data en central rolle blandt andet affødt af at generativ grammatik handler om hvad der er muligt og

hvad der ikke er muligt i enkeltspørgene og i natursprog generelt. Derfor spiller ytringer der af indfødte sprogbrugere vurderes som uacceptable, principielt en lige så afgørende rolle for sprogteorien som ytringer der af indfødte sprogbrugere vurderes at være acceptable. Det er min forventning er at de domme jeg i artiklen fælder med hensyn til kontraktionsmulighederne i danske ytringer er ukontroversielle. Derimod vil min udtale af de enkelte eksempler med stor sandsynlighed afvige fra de fleste andre danskeres i detaljerne, og dette vil læseren så kunne tage stilling til ud fra de fonetiske repræsentationer jeg foreslår.

Det helt afgørende for min teori er naturligvis at man vil forvente at de forudsigelser der følger af mine regelformuleringer vil kunne bekræftes i empiriske undersøgelser af nutidig dansk udtale dels ved at ingen eller meget få af de kontraktioner som min teori forudsiger som værende uacceptable ville forekomme, dels at de kontraktioner der rent faktisk forekommer i et talesprogs-korpus, vil være i overensstemmelse med de regler jeg har foreslået.

I det følgende afsnit fremlægges de centrale data der viser de omstændigheder hvorunder vi kan have *er*-kontraktion i dansk, og der foreslås en fonologisk regel for fænomenet.

***ER*-KONTRAKTION I DANSK**

Er-kontraktion er en fonologisk proces hvor *er* fonetisk realiseres som forlængelse af en udlydende vokal i det forudgående ord (værtordsdet), jf. (5):

(5) Det er koldt udenfor

hvor *det* og *er* trækkes sammen til [d̥e:]ⁱⁱ. Sammenlign hermed (6):

(6) Den er kold udenpå

som har præcis samme trykmønster, og hvor *er* således viser sin fonetiske form uden kontraktionsmulighed i disse omgivelser, nemlig [a].ⁱⁱⁱ

Følgende eksempler illustrerer at kontraktionen forekommer uafhængigt af kvaliteten af værtsordets udlydende vokal:^{iv}

(7) a. Der er mange til stede	[d̥ɑ:]
b. Her er rart	[hɑ:]
c. Så er det godt!	[sʌ:]
d. Nu er det min tur	[nu:]
e. Jeg er træt af dig	[jɑ:]
f. Vi er ikke færdige	[vi:]
g. Far er god nok	[fɑ:]

Er-kontraktionen er ikke begrænset til indledende enstavelsesord, jf. (8):

(8) a. Toddy er godt	[^l tʰʌd̥i:]
b. Linnée er svensker	[li ^l ne:]

- og heller ikke til en helsætnings eller en ledsætnings eller en nominalfrases første position, jf. (9):

(9) a. Faste kartofler er lækre	[k ^h æ ^l tʰʌflɑ:]
b. Han påstår at faste kartofler er lækre	
c. Hans forkærlighed for faste kartofler er rystende	

Når værtsordet ender på stødvokal, udvirker kontraktionen en kort reduplikation af vokalens kvalitet, jf. (10):

(10) a. Måske er det ham	[mɑs ^l g̊e:ʔe]
b. Træsko er godt for fødderne	[t ^s ʌs̊g̊o:ʔo]

Stød fortolkes normalt som en prosodi knyttet til stavelsen, og det er derfor helt samme proces der ses i eksemplerne i (9) og (10). Stødet ligger fast på langvokalens koda, og det er antagelig dette der gør at kontraktionen (i min udtale) ytrer sig som reduplikation og ikke blot giver en yderligere forlængelse af vokalen.

Ovenstående data viser således at kontraktionen udelukkende kræver at værtsordet har udlydende vokal. Der synes ikke at være specifikke krav til værtsordets tryk idet det både kan være tryksvagt som fx i (7.a, b) eller trykstærkt som det ses i fx (7.c, d) og ved andenstavelens bitryk i (10.a). Det eneste krav til *er* er at det er tryksvagt, og kontraktion er derfor ikke muligt i en sætning som (11):

(11) Det ER jo ham!

Vi kan på denne baggrund opstille følgende hypotese om de fonologiske betingelser for *er*-kontraktion i dansk:

(12) Kontraktion af *er* og dets værtsord er mulig hvis og kun hvis:

- A. Værtsordet har udlydende vokal
- B. *er* er tryksvagt

Definition: Værtsordet er det ord som går nærmest forud for *er*

Hypotesen i (12) forudsiger korrekt kontraktionerne i følgende eksempler:

(13) a. De siger det er Bo der har gjort det	[d̥e:]
b. Spørg lige om det nu er min tur	[nu:]
c. Ved du at Linnée er død?	[li'ne:]

I det følgende afsnit vil jeg se på kontraktionsproblematikken i lyset af syntaktisk tryk i dansk.

SYNTAKTISK TRYK I DANSK

At kontraktionsreglen i (12) indeholder en betingelse der vedrører forekomsten af svagtryk på verbet peger tydeligt i retning af at kontraktionsproblematikken i dansk er tæt forbundet med

fænomenet tryktabsforbindelser. Hansen & Lund (1983: 54) siger herom følgende: ”De allerfleste verber kan fra et systematisk synspunkt betragtes som trykstærke, således at den trykssvage forekomst beskrivelsesteknisk behandles som den markerede. Verbernes tryksyntaks kommer således hovedsagelig til at handle om fænomenet tryktab.” Hans Basbøll (2005: 517-18, tabel 17.2 og tabel 17.3) understøtter dette synspunkt på verberne idet han arbejder med trykmæssigt prototypisk ”tunge” og ”lette” klasser, hvor verberne (ligesom substantiverne og adjektiverne) er prototypisk tunge, mens alle andre ordklasser i hans system trykmæssigt er prototypisk lette. Resultatet af at et prototypisk tungt verbum taber eller får reduceret sit tryk er at der opstår et enhedstryk. Hansen og Heltoft skriver herom:

ENHEDSTRYK er det fænomen at et ellers trykstærkt ord i bestemte syntaktiske forbindelser kan optræde uden sit normale hovedtryk. Trykssvagheden er et signal om at ordet indgår en særlig tæt syntaktisk og semantisk forbindelse med et andet led, som markeres med stærktryk. Tilsammen danner det trykssvage og det trykstærke led en ENHEDSTRYKSFORBINDELSE. Betingelserne for enhedstryk findes således altid inden for sætningen. (Hansen og Heltoft, 2011, Bd. 1: 336)

Bemærk at Hansen og Heltoft her giver klart udtryk for at enhedstrykket er syntaktisk betinget. Ligeledes finder vi hos Hansen og Lund en præcis formulering af dette forhold i deres definition af syntaktisk tryk. De skriver: ”Man kunne også definere syntaktisk tryk som syntaktisk bestemte regler for ophævelse af ords leksikalske tryk” (1983:11).

Hansen og Heltofts formulering ”et ellers trykstærkt ord” skal forstås i en lignende kontekst som den Hansen og Lund antydede i det ovenfor citerede, nemlig at verberne fra et systematisk synspunkt er født trykstærke (muligvis med enkelte undtagelser som modalverberne; se herom Hansen og Lund 1983:54). Det opfatter jeg således at verberne i leksikon er specificeret med deres leksikalske tryk på den eller de relevante stavelser, og trykgrad og -placering er således en vigtig del af den leksikalske viden som sprogbrugere med dansk som modersmål har om de enkelte verbers former. Den leksikalske lagring af en verbalform som *er* med stærktryk kommer konkret frem hvis man fx spørger en dansk informant hvordan vedkommende udtaler bogstavsekvensen e-r. Svaret vil være diftongen [ʼæ̥], der viser *er*’s inhærente tryk. Jørgen Rischel giver følgende karakteristik af begrebet ’inhærent tryk’:

... I am assuming ... that the concept of *inherent stress* should be extended to cover not only morphemes that actually surface with a stress degree above 'zero stress', but in fact all morphemes with a full vowel. 'Inherent stress', then, does not imply that the morpheme in question typically appears with a main stress but rather that *there is a unique syllable within this morpheme serving as the carrier of potential stress*, and that *the morpheme appears with a main stress unless it enters a construction conditioning some other accentuation*. Some morphemes, then, rarely or never occur under conditions where a normal main stress can occur, but they may still have inherent stress in this weaker sense. (1983:122; Rischels fremhævelser)

Rischels hypotese om inhærent tryk i denne passage vedrører morfemer og hvad der kan ske når morfemer kombineres. Denne tankegang lader sig overføre direkte til det syntaktiske niveau, hvor de udførlige redegørelser for tryktabsforbindelserne som vi finder hos Hansen og Lund (1983) og opfølgende hos Hansen og Heltoft (2011) er af afgørende betydning for at forstå fænomenet *er*-kontraktion i dansk.

I det følgende afsnit ser vi først på det tryksvage og derefter på det trykstærke *er*.

Tryksvagt vs. trykstærkt er

Hansen og Lund (1983:16) skelner mellem fire forskellige trykgrader: emphatisk tryk, hovedtryk, bitryk, og nultryk. Herudfra definerer de begreberne 'trykstærk' og 'tryksvag' som synonyme med henholdsvis hovedtryk og nultryk. Dette indebærer at deres term *trykstærk* dækker såvel emphatisk tryk som hoved- og bitryk, mens termen *tryksvag* er synonym med nultryk.

I funktionerne som hjælpeverbum der styrer perfektum participium og som kopula med fast subjektsprædikatív udtales *er* ifølge Hansen og Lund tryksvagt. Dette er baggrunden for at vi i overensstemmelse med kontraktionsreglen i (12) kan få kontraktion i eksempler som (14):

- (14) a. De _oer kommet [d̥i:]
b. De _oer søde [d̥i:]

Det tryksvage *er* findes tillige når det fungerer som kopula med stedsbetegnende komplement i form af et præpositionssyntagma som vist i (15):

- (15) a. De _oer ved stranden [d̥i:]
 b. De elever der _oer ved stranden har ikke hørt beskeden [d̥ɑ:]

Med hensyn til trykstærkt *er* påpeger Hansen og Lund at der synes at være en nær forbindelse mellem semantisk tyngde og tryk i forbindelse med brugen af ”et *være* som ikke kan betegnes som kopulativt, men som snarere har karakter af fuldverbum” (1983: 58).^v De konstaterer at dette fuldverbums-*være* er ret sjældent uden for *der*-konstruktioner, og bl.a. derfor er det interessant i forbindelse med *er*-kontraktion, da *der* jo er et særdeles hyppigt forekommende potentielt værtsord. Fuldverbums-*være* nærmer sig i betydning fuldverber som *stå*, *sidde*, *ligge*, *bo*, og *høre til* og illustreres ved eksempler som (16):

- (16) a. Der ^ler en kirurg (på afdelingen)
 b. Der ^ler nogle frimærker (i skuffen)

Den relevante semantiske forskel mellem tryksvage forekomster af *være* og dette fuldverbums-*være* karakteriserer Hansen og Lund som en modstilling mellem noget kortvarigt, midlertidigt over for noget mere permanent. De betegner de to forhold ved termerne ’accidentiel’ over for ’essentiel’, alternativt ’transitorisk’ over for ’permanent’, og forskellen illustreres ved eksempler som dem i (17):^{vi}

- (17) a. Der _oer et cirkus i byen (midlertidigt)
 b. Der ^ler en biograf i byen (permanent)

Som nævnt siger Hansen og Lund at *er* som kopula og som hjælpeverbum udtales tryksvagt. I min egen udtale er jeg mere tilbøjelig til at kontrahere når *er* optræder med kopulafunktion end når det har hjælpeverbumsfunktion. Det vil sige at jeg helt sikkert vil kontrahere i et eksempel som *De er søde*, mens det er mere usikkert i et eksempel som *De er kommet*. Min formodning for min egen udtale er at *er* i hjælpeverbumsfunktion ikke har helt samme grad af trykreduktion som kopula-*er*. Hvis denne intuition for min udtale har mere generel gyldighed, ville det indebære at en empirisk undersøgelse måtte forventes at vise at det i altovervejende grad vil være det kopulative *være* der

indgår i *er*-kontraktion, mens hjælpeverbs-*er* vil være betydelig sjældnere og fuldverbs-*er* i sagens natur aldrig vil forekomme. Med hensyn til om vi i et givet tilfælde har at gøre med et fuldverbs-*er*, vil der selvfølgelig være en vis usikkerhed idet selve trykket synes at definere det som denoterende et forhold af mere permanent natur.

I det foregående har vi set på de syntaktiske omstændigheder hvorunder *er*'s inhærente stærktryk ændres til svagtryk og hvor resultatet bliver en enhedstryksforbindelse.^{vii} I det følgende afsnit ser vi på en fonologisk baseret beskrivelse af enhedstrykket.

EN FONOLOGISK KARAKTERISTIK AF TRYKTAB OG ENHEDSTRYK

Jørgen Rischel formulerer i sin omfattende artikel "On Unit Accentuation in Danish – and the Distinction Between Deep and Surface Phonology" (1983: 128-29) en enhedstryksregel (forkortet UA for 'Unit Accentuation'), som er en trykreduktionsregel der opererer på sekvenser af trykstærke morfemer og genererer simpleksordformer med et enkelt stærktryk. UA er inspireret af Chomsky og Halles (1968) 'nuclear stress rule' for engelsk idet den reducerer (eller sletter) alle ikke-finale, ordinterne tryk. Den ordinterne UA-regel kan formuleres således:

(18) Slet alle inhærente tryk i den pågældende ordform undtagen det sidste.

Denne regel redegør bl.a. for eksempler med ordintern trykreduktion som:

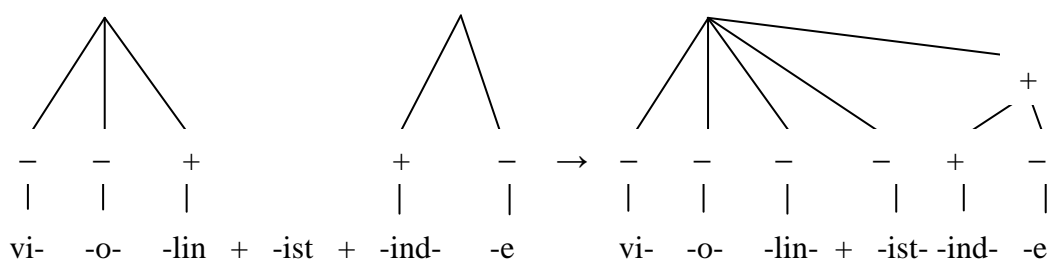
(19) a. vio^lin

b. violin+^list

c. violin+ist+^linde

Reglen kan også håndteres ved hjælp af tryktræer. Træerne for de individuelle morfemer antages så at blive forenet ved hjælp af UA-reglen, dvs. at UA her opfattes som en strukturtransformation. Det inhærente tryk der optræder længst til højre, bliver så det der afgør hvilken 'plus-knude' der ender som den øverste i træet (se Rischel 1983:129):

(20)

Rischel kommenterer denne version af reglen således:

This somewhat more complex way of handling the process has the advantage that the output fits directly into the prosodic tree that will be needed anyway; it just requires a convention to the effect that pretonic occurrences of inherent stress, i.e. /' / occurring under left branches labelled 'minus' are neglected in the phonetic interpretation of the surface representation (as are the boundaries between the constituent morphemes). (Rischel 1983:129)

Det interessante er nu at Rischel generaliserer UA til ikke alene at gælde i ordinterne morfemstrukturer, men også i en række syntaktiske strukturer. Om disse tilfælde benytter han termen *Phrasal UA*, og han bruger i denne forbindelse formuleringer som at bestemte konstruktioner "tager UA" og at bestemte konstruktioner kan "blokere UA". Forekomsten af UA opfattes altså ganske klart som noget der ligefrem styres af bestemte konstruktionstyper. For eksempel gælder det i Rischels terminologi at transitive verber med et "nøgent" – dvs. ikke-determineret – substantiv som objekt "tager UA", mens konstruktioner med transitive verber med et determineret substantiv som objekt "blokerer UA" (Rischel 1983:153). For denne artikels formål er det vigtigste naturligvis at prædikativkonstruktioner og hjælpeverbkonstruktioner hører til blandt de konstruktioner der "obligatorisk tager UA".

Vi kan på denne baggrund nu vende tilbage til de problemer de amerikanske eksempler rejste for den engelske "auxiliary contraction", og som har ganske klare paralleller i dansk når det gælder *er*-kontraktion. For dansk gælder det imidlertid at disse problemer ganske sikkert ikke skal løses inden for rammerne af kontraktionsreglen selv, så at sige, hvilket man ellers kunne få indtryk af ud fra den videnskabelige debat om de engelske eksempler. Det der skal hjælpe os til at forstå hvad der foregår i dansk vedrører igen de forhold der styrer muligheden for at have enhedstryk i dansk. Her er der nemlig en række veldefinerede kontekster hvor enhedstrykket som vi har beskrevet det ovenfor ikke kan realiseres. Disse kontekster ser vi på i det følgende afsnit.

OPHÆVELSE AF TRYKTAB

Hansen og Heltoft giver en generel regel for ophævelsen af enhedstryk (som selvfølgelig ikke bare vedrører konstruktioner med *er*). De skriver (2011, Bd.1: 338ff): ”Enhedstryksforbindelser forudsætter rækkefølgen ${}_oX \dots {}^1Y$, dvs. at det trykstærke led følger efter det tryksvage. I syntaktiske kontekster hvor stærktryksleddet ikke følger efter X-leddet, har X-leddet stærktryk.” Herefter opregnes de vigtigste syntaktiske kontekster for denne forekomst af stærktryk angivet dels ud fra hvor Y-leddet står i sætningen, dels ud fra en angivelse af forskellige konstruktionstyper.^{viii} For denne artikels formål er de vigtigste typer nedenfor angivet med et eksempel af relevans for *er*-kontraktion:

(21) Y-delen står i fundamentfeltet:

Hvor ${}^1er$ ${}_oI$?

(22) Y-delen står på konjunkionalpladsen:

a. Jeg ved ikke hvem du ${}^1er$

b. Jeg bliver mere utilpas jo varmere det ${}^1er$

(23) Y-delen er fællesled i implikativkonstruktioner

a. De her er de bedste der ${}^1er$

b. Han er nu engang ikke bedre end han ${}^1er$

(24) Kløvning

Nej, det er radikale vi ${}^1er$

(25) Elliptiske udtryk

Der er ikke mange der er parate, men jeg ${}^1er$

(26) Interjektionale udråb

De er gode nok, de ${}^1er$!

I ingen af disse tilfælde vil det – helt i overensstemmelse med kontraktionsreglen i (12), der jo i betingelse B kræver at *er* er tryksvagt – være muligt at få *er*-kontraktion.

DEN TEORETISKE RAMME

Når vi skal forsøge at forstå tryktabsfænomenerne – og dermed kontraktionsbetingelserne – teoretisk, er det naturligvis vigtigt hvordan de relevante regler formuleres.

Inden for Hansen og Heltofts funktionalistiske ramme kan regler kun formuleres ud fra hvilke positioner i topologien der er udfyldt, og det er – som vist i eksemplerne ovenfor – også det de i praksis gør i deres liste over tilfælde hvor enhedstrykket ophæves, fx om Y-leddet står i fundamentfeltet eller i konjunktionalfeltet. Feltbetegnelserne svarer i princippet til ”landingspladser” for flyttede elementer i den generative analyse, jf. Bjerre et al. (2008: 146), Chomsky (1981) og Chomsky & Lasnik (1993/1995). I den topologiske ramme er der imidlertid ikke noget flytningsbegreb, og der er således ikke på dette niveau mulighed for at tale om syntaktiske dependenser mellem udfyldte og ikke-udfyldte pladser. Herved adskiller denne beskrivelse sig fra generativ syntaksteori, hvor et ”fraværs-begreb” har en klar teoretisk status i kraft af spor. Det vil sige der faktisk befinder sig noget i den pågældende position selv om det ikke er lydligt realiseret, og at det der mangler, stadig i teorien besidder bestemte syntaktiske og semantiske egenskaber der kan påvirke omgivelserne, herunder altså trykforholdene i en forudgående konstituent. I feltskemaet findes pladserne derimod ikke når pladserne ikke er udfyldt. Der er med andre ord ikke et fraværsbegreb svarende til spor efter flytninger, og denne forskel i de teoretiske rammer giver følgelig nogle helt forskellige muligheder i formuleringen af de syntaktiske kontekster hvor tryktab ikke kan forekomme.

Hansen & Heltofts overskrift (2011, Bd. 1, §82.1.b s. 138) ”Ophævelse af enhedstryk når efterfølgende stærktryksled mangler” antyder at det er selve det at stærktryksleddet mangler der er det vigtige. Dette er efter min opfattelse en helt korrekt analyse: Det vigtige er komplementets *fravær* på sin kanoniske position, og det kalder så på en generalisation der netop kan udtrykke begrebet ”fravær af et komplement”, som lige præcis er det alle ovennævnte eksempler har tilfælles. I den generative syntaktiske analyse vil de opregnede kontekster hvor enhedstrykket ophæves være udslag af én og samme syntaktiske regelmæssighed, nemlig forekomsten af et spor på den kanoniske position for *er*'s komplement.

Inden for en topologisk ramme ville man kunne udtrykke den relevante generalisation ved en sekvens-relation ved at sige at enhedstrykket ophæves hvis Y-leddet i en tryktabsforbindelse går

forud for X-leddet. Denne generalisation udtrykkes ikke eksplicit hos Hansen og Heltoft, men fremgår implicit af deres opregning af kontekster hvor enhedstrykket ophæves, jf. ovenfor i eksemplerne (21)-(26). Man kan så sige at deres opregning af disse kontekster rejser det spørgsmål om selve det sted hvor Y-leddet befinder sig (fx fundamentfeltet og konjunkionalpladsen) har noget med ophævelsen af enhedstrykket at gøre. Dette er der intet der tyder på er tilfældet. På denne baggrund forekommer den generative analyse, der alene bygger på den rent lokale forekomst af et spor umiddelbart efter *er* at være den simpleste analyse af de to. Det er ifølge denne hypotese helt irrelevant for ophævelsen af enhedstrykket hvor den flyttede konstituent befinder sig. Det afgørende er at den er fraværende umiddelbart efter *er*.

En anden interessant formulering jeg vil kommentere hos Hansen & Heltoft er at de taler om ”indsættelse af stærktryk”, jf. ”... I syntaktiske kontekster hvor stærktryksleddet ikke følger efter X-leddet, har X-leddet stærktryk. De vigtigste syntaktiske kontekster for denne *indsættelse af stærktryk* er følgende ...” (Hansen & Heltoft, Bd. 1: 339; min kursivering). Vi kan på baggrund af denne formulering udlede at deres analyse af *er*'s trykforhold må lyde som følger (jf. Hansen & Heltoft (2011), Bd. 1 : 336-337 §80 og §81):

- (27) 1. *er* har i kraft af at det er et verbum (men ikke et modalverbum) leksikalsk hovedtryk^{ix}
2. under visse veldefinerede syntaktiske betingelser mister *er* dette hovedtryk og indgår i en enhedstryksforbindelse med sit komplement^x
3. når stærktryksleddet i en enhedstryksforbindelse med *er* ikke følger efter *er*, tilskrives det tryksvage *er* stærktryk

Denne tankegang er beslægtet med et forslag som Rischel skitserer som en uformel algoritme under titlen ”Movement transformations and phrase contingency”, og som involverer hans *Phrasal UA*-regel:

- (28) 1. At some syntactic level the constructions which eventually exhibit UA must be established as a specifically marked type of phrase. Furthermore, the last constituent that has a lexical stress (predictable by rule or not) is marked as such.

2. At some level UA operates in accordance with the information about underlying phrase structure.

3. At a quite 'surfacy' syntactic level there may be a perturbation of word order, but information about the more abstract phrase structure is preserved.

(Rischel, 1983: 155-57)

Som navnet siger, opererer *Phrasal UA* på fraseniveau, og Rischel uddyber:

Phrasal UA operates on word stresses in the strings it applies to [...] Since it seems clear that Phrasal UA belongs to a level more abstract than surface syntax, we may conclude that the specification of word stress belongs to such an abstract level as well. Thus, all the evidence points in one direction: *there is an abstract component of phonology which is presupposed by surface syntax, and to which both the specification of (morpheme and) word stress and phrasal UA belong.* (1983: 159).

Effekten af *Phrasal UA* viser Rischel bl.a. (1983:142) i et eksempel der involverer sekvenser af verber i verbalfrasen, og hvor fuldverbets komplement ikke findes på sin kanoniske plads:^{xi}

- (29) a. (hvad er det vi) skál?
b. (hvad er det vi) skal háve?
c. (hvad er det vi) skal have at spíse?

Den grundlæggende ide er altså her at *Phrasal UA* bevarer verbets leksikalske stærktryk når det står som sidste ord i den syntaktiske konstituent på det relevante syntaktiske niveau, mens trykket på alle øvrige slettes efter principielt samme opskrift som vi illustrerede ovenfor i (20) med UA på det ordinterne niveau. Helt tilsvarende bevares *er*'s stærktryk i de eksempler hvor det ikke følges af sit komplement fordi det her bliver sidste ord i frasen, og hvor vi følgelig ikke kan få kontraktion af *det* og *er*:

- (30) (Sig mig) hvis tur det 'er *[d̥e:]

Den analyse der ligger bag UA synes at bygge på en generalisation, som Rischel omtaler som "... the generalization about phrase-final stress" (1983: 156). Denne formulering rejser spørgsmålet om hvordan vi skal forstå termen *phrase-final*. Så vidt jeg kan bedømme, kommer Rischel med brugen af denne term helt op på den fonetisk realiserede overflade. Dette giver umiddelbart god mening da *er* i et eksempel som (30) uomtvisteligt er det sidste fonetisk realiserede ord i frasen. Men det er alligevel en smule forvirrende da den fonetisk realiserede overflade ikke er identisk med det der i den generative sprogbrug omtales som "overfladestrukturen", sædvanligvis benævnt "S-structure", og som også i Rischels algoritme synes at spille en væsentlig rolle. S-strukturen er en syntaktisk struktur der indeholder spor efter flytninger og andre syntaktiske operationer. I en sætning som fx (30) står *er* således ikke frasefinalt i S-strukturen. Den frasefinale konstituent er her sporet efter det flyttede komplement *hvis tur*. I spor-analysen er vi med andre ord ikke helt oppe på den fonetiske overflade, men på et syntaktisk niveau hvor der findes fonetisk uinterpretbare konstituent, og det er dette syntaktiske niveau, S-strukturen, der er relevant for at få udtrykt under hvilke syntaktiske omstændigheder *er*-kontraktionerne er mulige henholdsvis ikke mulige.

Det turde være klart at jeg i min analyse meget langt hen ad vejen er enig i Rischels analyse af "phrasal UA" og hans antagelser vedrørende relevante underliggende niveauer. Det der giver problemer er i høj grad at han bruger så vage formuleringer når han omtaler disse underliggende niveauer, jf. udtryk som "at some level", "at a quite surfacy syntactic level" i (28), men måske ikke mindst at han vælger ikke at "comment on the relevance of Trace Theory for the analysis of the interplay between syntax and phonology" (1983:117).

Nedenfor vil jeg på basis af en diskussion af en konstituentanalyse forsøge at vise at et kriterium der inddrager begrebet 'frasefinal' i rent fonetisk forstand ikke synes at være det rette til at forklare de uacceptable *er*-kontraktioner på, og at en algoritme for kontraktionsmulighederne derfor ikke bør inddrage det fonetiske niveau.

Vi ved fra Hansen og Lund at "Frie adverbialer, som altså ikke er komplementer, ikke [kan] hindre annulleringer [af tryktabsreglen]" (1983: 95). Det er det der er på spil i et eksempel som (31):

(31) (Sig mig) hvis tur det er nu

*[d̥e:]

Her hindrer det frie adverbial *nu* altså ikke at *er* realiseres med tryk, og kontruktionen forhindres fordi *er*'s komplement ikke står på sin kanoniske plads. Sådanne tilfælde kan i princippet stadig forklares ud fra en hypotese som Rischels om at *er* fonetisk står frasefinalt, fordi *nu* ikke er en del af den frase hvori *er* står som det sidste fonetisk realiserede ord.

Men hvad med sætninger hvor *er* ikke står som sidste fonetisk realiserede ord i sin frase? Et sådant eksempel kunne være denne udbyggede version af (30), hvor sidste ord i verbalfrasen er *line* og ikke *er*:

(32) (Sig mig) hvis tur det [^ler til at gå på line]   *[d̥e:]

I denne sætning er kontruktion af *det* og *er* stadig ikke mulig. Det er stik imod hvad vi skulle forvente hvis hypotesen om frasefinalt tryk er holdbar. Ifølge denne hypotese burde *er* her være tilskrevet svagtryk da det ikke står frasefinalt. Men hvordan får *er* da sit tryk? En mulig forklaring kunne forløbe som følger: Antag at substantivet *tur* er relationelt og derfor tager et komplement, som i dette tilfælde er præpositionssyntaxmet *til at gå på line*. I så fald har vi en underliggende struktur for den indlejrede sætning som vist i (33):

(33) (...) det er [hvis tur til at gå på line]

Trin 1 i Rischels uformelle *Phrasal UA*-algoritme kan tolkes således at prædikativkonstruktionen *er hvis tur til at gå på line* markeres som en (potentiel) UA-konstruktion i overensstemmelse med generalisationen om at verbalfraser med subjektsprædikativ tager UA^{xii}. I trin 2 i algoritmen tilskriver UA derefter *er* svagtryk:

(34) (...) det _oer [hvis tur til at gå på line]

Hvis dette var sætningens endelige form, ville vi altså have en situation hvor kontruktion af *det* og *er* ville være mulig. Imidlertid kan den underliggende struktur for denne sætning nu undergå forskellige syntaktiske operationer, hvilket ifølge algoritmen så sker i trin 3, jf. ”At a quite ’surfacy’ syntactic level there may be a perturbation of word order ...” Hvis vi her følger gængs praksis i

generativ syntaksanalyse indebærer det at der på dette trin i analysen af denne konkrete sætning må ske to ting: 1) Hele *er*'s komplement *hvis tur til at gå på line* flyttes frem - eftersom kun hele konstituenten kan flyttes, og 2) præpositionsfrasen *til at gå på line* højreekstraheres. Grunden til at vi må regne med at der er tale om to flytninger, er altså at *hvis tur* ikke udgør en konstituent og derfor ikke kan rammes af en syntaktisk flytningsoperation, jf. at den interne struktur i *er*'s komplement er følgende:

(35) [hvis [tur [til at gå på line]]]

Eftersom *til at gå på line* derimod udgør en konstituent, er der ikke noget til hinder for at denne konstruktion efterfølgende kan rammes af en flytningsoperation.

Illustreret trinvis får vi efter flytningen af hele komplementet strukturen i (36), hvor *er* nu står sidst med sit svagtryk:

(36) (...) [hvis tur til at gå på line] det _oer

– og ved højreekstraheringen får vi den endelige syntaktiske struktur i (37):

(37) (...) [hvis tur] det _oer [til at gå på line]

I den sidste sætning i algoritmens trin 3 siger Rischel: "..., but information about the more abstract phrase structure is preserved". Dette vil vi i en generativ ramme kunne forstå som at sporet efter *er*'s komplement er synligt for de fonologiske regler, så den struktur der er fonologisk interpreterbar er som vist i (38), hvor det spor der angiver *er*'s manglende komplement på dets kanoniske position er markeret som e_i , mens sporet e_j – som er helt irrelevant for kontraktionsmuligheden – er sporet efter ekstraheringen af *tur*'s komplement.

(38) (...) [hvis tur e_j]_i det _oer e_i [til at gå på line]_j

Herefter er Rischels algoritme imidlertid ikke eksplicit om hvad der så skal ske rent fonologisk. Faktisk er der jo tale om at vi skal have ophævet *er*'s svagtryk og – med Hansen og Heltofts ord – ”indsætte” et stærktryk på *er*.

Vi må konkludere at der bag Rischels uformelle algoritme synes at ligge en forestilling om at der foretages fonologiske tjek af syntaktiske strukturer såvel på et underliggende niveau (trin 1 og 2) som på et mere overfladenært niveau, hvor eventuelle syntaktiske operationer har opbrudt eller på anden vis ændret den underliggende struktur som det fx ses i (38). Når Hansen og Heltoft i taler om ”trykindsættelse” (jf. diskussionen omkring (27) ovenfor), synes det at være et udslag af samme tankegang, altså at vi først har en trykreduktion og derefter en trykindsættelse i en slags cyklisk forløb.

Jeg mener at man kan forestille sig en procedure formuleret mere præcist i en udbygget uformel algoritme som den jeg foreslår nedenfor i (39), hvor det afgørende syntaktiske grundlag for den fonologiske fortolkning er S-strukturen. Denne algoritme er formuleret specifikt med henblik på *er* af hensyn til denne artikels fokus, men bygger naturligvis helt afgørende på de væsentlige generelle elementer i de hypoteser der er blevet fremsat af Rischel (1983), Hansen og Lund (1983), og Hansen og Heltoft (2011):

(39) 1. *Leksikalsk tryk*

1.1 *er* har i kraft af at det er et verbum (men ikke et modalverbum) leksikalsk hovedtryk

2. *Syntaktisk tryktilskrivning*

2.1 Syntaktiske konstruktioner der kan indgå i en enhedstryksforbindelse er markeret herfor i den underliggende syntaktiske struktur (D-struktur)

2.2 Syntaktiske operationer genererer de mulige syntaktiske strukturer (S-strukturer) på baggrund af de underliggende strukturer

2.3 Hvis de syntaktiske betingelser for enhedstryksforbindelse er opfyldt i S-strukturen, tilskrives *er* svagtryk og indgår i en enhedstryksforbindelse med sit komplement

2.4 Hvis komplementet i en enhedstryksforbindelse med *er* i S-strukturen ikke forefindes på sin kanoniske position (dvs. der står et spor), bevarer *er* sit leksikalske stærktryk.

Denne algoritme adskiller sig både fra Rischels og fra Hansen og Heltofts dels ved at den ekspliciterer det relevante syntaktiske niveau for den fonologiske fortolkning, nemlig S-strukturen, dels ved at den ikke giver anledning til flere fonologiske ”gennemløb” som at *Phrasal UA* først

tilskriver *er* svagtryk og derefter under andre betingelser ændrer denne tryktilskrivning til stærktryk, som det tilsyneladende sker både hos Rischel og hos Hansen og Heltoft.

KONKLUSION

I denne artikel har jeg udforsket interaktionen mellem fonologi og syntaks på grundlag af brugen af *er*-kontraktion i dansk talesprog. Artiklen har kortlagt de typiske kontekster hvor denne kontraktion er mulig og rejser derefter spørgsmålet om hvordan det kan forklares at kontraktion i andre sammenhænge er helt uacceptabel. Det påvises at der er en nær sammenhæng mellem muligheden for at foretage denne kontraktion og reglerne for tryktab og enhedstryksforbindelser i dansk. Afslutningsvis har jeg foreslået en uformel algoritme der inden for en generativ lingvistisk ramme forsøger at give en enklere og mere præcis forståelse af samspelet i *er*-kontraktioner mellem syntaks og fonologi end de eksisterende redegørelser for tryktab og enhedstryksforbindelser.

TAK

Jeg vil gerne takke NyS-redaktionen og en anonym fagfælle for en meget detaljeret, konstruktiv og indsigtfuld kritik af en tidligere version af denne artikel. Tak også til Hans Basbøll, Nina Grønnum, Eva Skafte Jensen, Jakob Steensig og Jan Heegård Petersen for at have diskuteret en række af de grundliggende ideer med mig ved forskellige lejligheder. Ansvar for slutproduktet er naturligvis helt mit eget.

Per Anker Jensen
Copenhagen Business School
paj.isv@cbs.dk

LITTERATUR

- Basbøll, Hans (2005): *Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.
- Bjerre, Tavs, Eva Engels, Henrik Jørgensen & Sten Vikner (2008): "Points of convergence between functional and formal approaches to syntactic analysis." *Working Papers in Scandinavian Syntax* 82. 131-166.
- Chomsky, Noam (1981): *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, Noam (1995): *The Minimalist Program*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Chomsky, Noam and Halle, Morris (1968): *The Sound Pattern of English*. New York, Evanston, London: Harper & Row, Publishers.
- Chomsky, Noam and Lasnik, Howard (1993/1995): "The Theory of Principles and Parameters". In Chomsky (1995) pp. 13-127.
- Diderichsen, Paul (1946): *Elementær Dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Michael Fortesque, Peter Harder, Lars Heltoft, Michael Herslund & Lisbeth Falster Jakobsen (Red.) (2005): *Dansk Funktionel Lingvistik – en helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*. Københavns Universitet, Handelshøjskolen i København, Roskilde Universitetscenter.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Erik & Jørn Lund (1983): *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. Forskningsserien. Lærerforeningernes Materialeudvalg.
- Herslund, Michael (2005): "Komplekse prædikater". I: Engberg-Petersen et al. (2005), pp. 88-100.
- Jensen, Per Anker (1986): "Syntaks og ufonologi". I: Niels Davidsen-Nielsen (red.): *Festskrift til Jens Rasmussen*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 90 – 115.
- Jensen, Per Anker & Carl Vikner (2004): "The English Prenominal Genitive and Lexical Semantics." I: Ji-yung Kim, Yury A. Lander, Barbara H. Partee (red.): *Possessives and Beyond: Semantics and Syntax*. University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics 29, 2-27. Amherst, Massachusetts.
- Jespersen, Otto (1934): *Modersmålets Fonetik*. København: Gyldendal.
- Kaisse, Ellen M. (1985): *Connected Speech. The Interaction of Syntax and Phonology*. Orlando, San Diego, New York, London, Toronto, Montreal, Sydney, Tokyo: Academic Press, Inc.
- King, H.V. (1970): "On blocking the Rules for Contraction in English." *Linguistic Inquiry* 1: 134-136.
- Rischel, Jørgen (1983): "On Unit Accentuation in Danish – and the Distinction Between Deep and Surface Phonology." I: Rischel (2009), pp. 116-166. Genoptrykt fra *Folia Linguistica* XVII (1983):51-97.
- Rischel, Jørgen (2009): *Sound Structure in Language*. Edited and with an introduction by Nina Grønnum, Frans Gregersen and Hans Basbøll. Oxford: Oxford University Press.

Thomsen, Ole Nedergaard (1990): "Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation in Danish?" *Acta Linguistica Hafniensia* 23, pp. 145-196.

ⁱ Se en samlet fremstilling af problematikken i engelsk hos Kaisse (1985: 40-56).

ⁱⁱ Jeg benytter i artiklen en relativt grov lydskrift.

ⁱⁱⁱ Denne transkription bygger på danpass.dk's udtaleordbog som den der kommer nærmest på min egen udtale af *er* i denne kontekst. Se: http://www.cphling.dk/~ng/danpass_webpage/udtaleordbog_med_frekvens.pdf

^{iv} En del af de data jeg benytter her er første gang præsenteret i Jensen (1986).

^v I det følgende har jeg i et vist omfang uden præcis reference tilladt mig at benytte eksempler fra de citerede centrale værker, enten direkte eller i en let modificeret form hvor *er* indgår. Dette skyldes dels – og vigtigst – at disse kilders observationer i forbindelse med tryktabsforbindelserne netop er de relevante for den mulige forekomst af *er*-kontraktion, dels at jeg så ikke udelukkende er afhængig af min egen introspektive intuition i eksempelvalget.

^{vi} Hansen og Lund (1983:59) uddyber denne semantiske forskel ud fra spanske eksempler der vedrører de konkurrerende leksemer for *være*, nemlig *ser* (essentielt) og *estar* (accidentielt). Det er værd at bemærke at samme forskel også er relevant i dansk inden for et helt andet område, nemlig i beskrivelsen af semantikken i genitivkonstruktioner overfor konstruktioner med transitivt *have*. Her kommer forskellen tydeligt frem i et eksempel som *Ane har Bos cykel*, hvor *have* udtrykker det accidentielle, mens genitivkonstruktionen udtrykker et mere stabilt forhold; se herom Jensen og Vikner (2004:15-16).

^{vii} Den semantiske funktion af enhedstrykket er antagelig første gang formuleret af Jespersen (1934: §13.6.3), hvor han skriver at konstruktioner med tryk på deres sidste led altid udtrykker et enkelt begreb og påviste den nære sammenhæng der er mellem nominaliseringer og konstruktioner med verbal plus direkte objekt med enhedstryk, jf. *læse ro'maner/ro'manlæsning* og *købe 'hus/'huskøb*. Sådanne nominaliseringer kan ikke foretages med tilsvarende konstruktioner uden enhedstryk.

^{viii} Denne liste følger stort set Hansen og Lund (1983:97ff).

^{ix} Jf. Hansen og Heltoft (2011 Bd. 1 §80 p. 336).

^x Jf. Hansen og Heltoft (2011 Bd. 1 §81 pp. 336-37).

^{xi} Eksemplerne gengives her med Rischels markering af tryk ved accent.

^{xii} Se Jørgen Rischels formulering heraf i Rischel (1983: 147).